

SPOLNA NEENAKOST V NEKATERIH TRANZICIJSKIH DRUŽBAH

POVZETEK

Kljub napovedim nekaterih razvojnih teoretikov o zmanjševanju razlik med ljudmi in narodi, se sodobni svet vse bolj sooča z blaginjo ljudi na eni strani, ki jo spremlja revščina vse večjega števila ljudi na drugi. Kljub napredku na področju socialnega in ekonomskega razvoja (večja pismenost, večja stopnja vključenosti v izobraževanje, daljšanje pričakovane dolžine življenja, itd.), demokratičnih institucij in večjega spoštovanja človekovih pravic, se bolj kot prej večja delež ljudi (posebej mladih in žensk), ki trpijo zaradi številnih pomanjkanj. Vedno bolj narašča prepad med bogatimi in revnimi ljudmi, med razvitimi in manj razvitimi državami. Čeprav globalizacija povečuje skupno svetovno bogastvo, postaja vrsta držav vedno bolj revnih, saj ima več kot 80 držav manjši dohodek, kot ga je imela pred desetletjem ali dvema.

Leta 1995 so pri OZN, poleg dotedaj že znanega HDI, predstavili dva nova indeksa, in sicer GDI in GEM. Medtem ko GDI kaže širjenje osnovnih človeških virov (zdravja, izobrazbe ter dohodka) in s tem življenjske pogoje za oba spola, pa nam GEM kaže, ali imajo ženske aktivno vlogo v gospodarskem in političnem življenju. Oba indeksa sestojita iz sledečih sestavin: deleža žensk na vodstvenih in vodilnih položajih, deleža žensk v parlamentu in deleža dohodka žensk.

Po indeksu človekovega razvoja (HDI) se med tranzicijskimi državami najvišje uvrsti Slovenija (na 28. mesto), sledijo ji, Češka, Slovaška in Poljska. Po izračunih ZMAR znaša vrednost HDI 0,864, z vrednostjo GDI, ki se od HDI razlikuje za 0,001, pa se uvrščamo na 26. mesto. Vrednosti GDI in HDI sta za Slovenijo skoraj enaki, kar ni splošna značilnost drugih držav. Rezultat je posledica visoke stopnje vključenosti žensk v vse tri ravni izobraževanja, ter relativno visokega deleža dohodkov žensk v primerjavi z moškimi. Vrednost indeksa GEM znaša za Slovenijo 0,486, kar nas uvršča na 42. mesto med 102 izbranimi državama. Kazalca, ki Sloveniji znižujeta vrednost GEM, sta deleža žensk v parlamentu in na vodstvenih in vodilnih položajih, zvišuje pa ga delež BDP na prebivalca po kupni moči, ki ga prejme ženska in je med tranzicijskimi državami najvišji (9,137 USD). Ker neenakost po spolu obstaja v vsaki državi, sta vrednosti GDI in GEM praviloma nižji od vrednosti HDI, ne pa nujno tudi uvrstitev države.

---

* Matjaž Hanžek, univ. dipl. sociolog, Urad R Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana; Jana Javornik, univ. dipl. sociologinja, študentka podiplomskega študija na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; Ana Tršelič, mag. ekonomije, Urad R Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Povprečni delež žensk v parlamentu v Vzhodni Evropi in Skupnosti neodvisnih držav znaša 9,1% (v Evropskem parlamentu ženske predstavljajo 30%), Slovenke pa po parlamentarnih volitvah 1996 zasedajo 7,8%. Zaposlenost žensk v Sloveniji in ostalih tranzicijskih državah je nasprotno že vseskozi visoka, kljub temu pa je prisotna, sicer v manjši meri kot v EU, plačna vrzel med spoloma. Tako, denimo, so ženske v Sloveniji v letu 1991 prejemale 88,7% povprečne plače moškega, čez pet let pa se je delež zmanjšal še za dve odstotni točki v škodo žensk. Ko smo dodatno analizirali stanje v letu 1998, smo ugotovili, da so se razlike v plačah zmanjšale. Ženske so v letu 1998 v povprečju zaslužile 88,7% moških plač in se tako vrnile v položaj, v katerem so se nahajale leta 1991. Na tej točki lahko sklepamo, da tranzicija ni bistveno vplivala na spremembo v razlikah v plačilu glede na spol, saj se le-ta v opazovanem obdobju ni povečala.

Ključne besede: tranzicija, plačna vrzel, indeks človekovega razvoja (HDI), spolno neenaka razporeditev moči.

1. Uvod

Različni koncepti razvoja določajo uporabo merskih instrumentov razvoja in izbor kazalcev. V tem smislu se prepletajo različni koncepti ekonomske rasti in njenega vpliva na družbeni razvoj. Ekonomska rast in družbeni razvoj pa bi morala biti taka, da ne bi bogatila le družbe v celoti, pač pa naj bi bili tega deležni vsi posamezniki in posameznice. Tako naenkrat postane pomembna enakomernejša porazdelitev materialnih in socialnih dobrin, s tem pa dobijo drugačno prioriteto tudi kazalci družbenega razvoja: nič več ni najpomembnejši kazalec bruto domači proizvod, ampak postanejo enako pomembni tudi kazalci, kot so distribucija dohodka (Ginijev koeficient), izobrazba in njena porazdelitev, udeležba v družbenem (javnem) življenju, sreča in tudi zdravje, ki je eden najpomembnejših integralnih kazalcev kakovosti življenja v družbi. Da bi lahko opazovali neenakost po spolu, in da bi bila možna celovitejša mednarodna primerjava razvitosti posamezne države na različnih področjih, je potrebno razviti orodje, ki bi to omogočalo. Zato so pri OZN leta 1995 poleg že (od leta 1990) znanega indeksa človekovega razvoja, katerega idejni tvorec je A. Sen,¹ predstavili dva nova indeksa:

- po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI - gender-related development index) in
- merilo razporejenosti moči po spolu (GEM - gender empowerment measure), s katerima naj bi poskušali prikazovati razlike po spolih in njihove učinke na socialni razvoj.

V prvem delu članka tako predstavljamo indeks človekovega razvoja (HDI) in po spolu prirejena indeksa GDI in GEM. Nadaljujemo s pregledom nekaterih dejavnikov, ki posredno vplivajo na zgoraj omenjene indekse, kot sta pričakovana dolžina življenja in delež žensk v politiki ter na vodilnih mestih. V tretjem poglavju analiziramo razlike v plačah po spolu, iščemo vzroke za takšno stanje in ugotavljamo, ali se razlika med moškimi in ženskami plačami povečuje ali ne. V vseh poglavjih izhajamo iz slovenskih

razmer, ki jih sproti primerjamo z razmerami v drugih državah. Sklepe podajamo v zaključnem delu.

2. Indeks človekovega razvoja (HDI), po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI) in merilo razporejenosti moči po spolu (GEM)

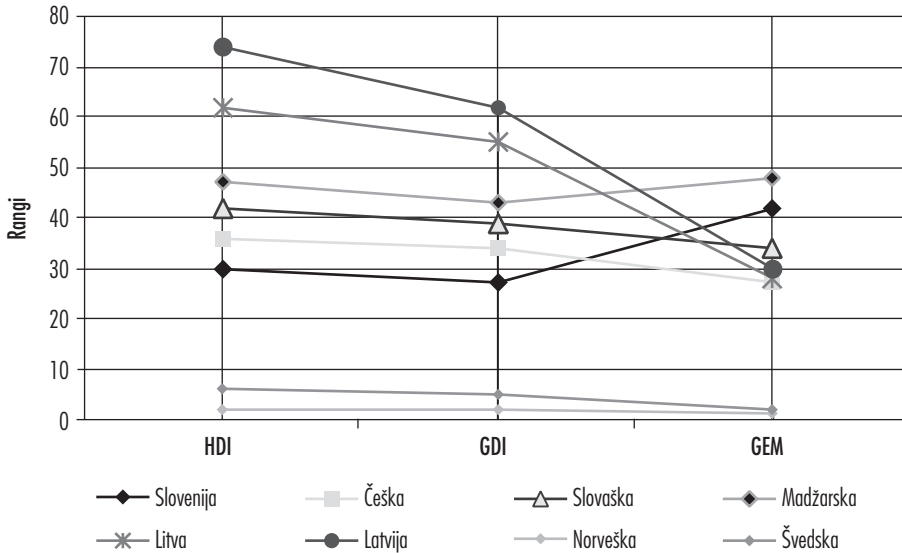
Indeks človekovega razvoja so razvili, da bi ponudili instrument, s pomočjo katerega bi presegli merjenje razvoja zgolj po ekonomski dimenziji, kot so to počeli dotlej s pomočjo BDP. Raziskovalni interes so namreč želeli preusmeriti še na druge dimenzije razvoja: življenjski standard, zdravje in izobrazbo. HDI naj bi torej kazal splošno razvitost države v primerjavi z drugimi državami glede na celovito razumljen pojem razvoja. Njegov izračun namreč temelji na tistih osnovah, ki določajo človekov razvoj: gospodarska razvitost, zdravje in izobrazba, in ni usmerjen le v gospodarsko uspešnost držav. Indeksu danes priznavajo tako prednosti kot pomanjkljivosti. Kritiki namreč opozarjajo, da so kazalci, ki sestavljajo indeks, zelo elementarni in ne pokažejo nujno tistega, kar so idejni snovalci tega indeksa z njimi želeli prikazati. Pričakovana dolžina življenja namreč ne predpostavlja nujno dejstva, da so ljudje zdravi; vpisni količnik sicer pokaže možnosti vključevanja v izobraževanje, ne pa tudi kvalitete izobraževanja in dohodek, nenazadnje, ni edini kazalec življenjskega standarda. Prav tako dvomijo o izračunu indeksa (npr. ali je preprosto povprečje vseh treh komponent primerno, in ali je prevajanje vrednosti teh komponent v točke sploh pravilno). Prav tako indeks ne upošteva razlik po spolu. HDI izraža torej le del koncepta človekovega razvoja, saj je nemogoče v eni sami meri zajeti vsa vitalna področja, ki predstavljajo človekov razvoj. Mnoga področja življenja so namreč nemerljiva. Kljub temu pa HDI daje osnovno kvantificirano mero, ki lahko vsaj okvirno določa stopnjo razvitosti posamezne države. Torej je HDI bolj vsestranska mera kot BDP.

Na podlagi teh kritik so indeks redefinirali in razvili serijo dopolnjujočih indeksov, med katerimi je tudi GDI, ki po strukturi sledi vzorcu HDIja, s to razliko, da so kazalci, ki tvorijo vzorčni indeks, pri GDI prirejeni po spolu. Medtem ko HDI odlikava le razvitost države v povprečju, GDI prikazuje neenakost te porazdelitve med spoloma. Oba indeksa tvorijo naslednji kazalci:

- pričakovana dolžina življenja ob rojstvu;
- stopnja izobraženosti (ki kaže sedanjo politiko izobraževanja in njeno usmerjenost v prihodnost);
- bruto domači proizvod na prebivalca po kupni moči (ki je rezultat preteklega in sedanjega razvoja družbe).

Mejne vrednosti pričakovane dolžine življenja se pri GDI razlikujejo glede na spol, izhajajoč iz biološkega dejstva, da je pričakovana dolžina življenja žensk v (svetovnem) povprečju pet let daljša od moške. Fiksirana minimum in maksimum sta pri HDI tako 25 in 85 let, pri GDI pa 27,5 in 87,5 let.

Slika 1
Rangi HDI, GDI, GEM za leto 1997

Vir: *Human Development Report (1999), UNDP, New York.*

Stopnja izobraženosti se za oba indeksa računa enako in je sestavljena iz dveh kazalcev: stopnje pismenosti odraslih kot rezultat preteklega razvoja (kar predstavlja 2/3 teže) in skupnega vpisnega količnika v vse tri nivoje izobraževanja, kar kaže sedanjo politiko izobraževanja in njeno usmerjenost v prihodnost (1/3 teže). Vrednost kazalca se giblje med 0 in 100 odstotki.

Za distribucijo dohodka se izračunavajo proporcionalni dohodkovni deleži, vrednosti kazalca pa se gibljejo od 100 do 40.000 ameriških dolarjev.

Način izračunavanja GDI je v bistvu enak izračunavanju vrednosti HDI-ja, od katerega se razlikuje le po tem, da se podatki zbirajo in prirejajo po spolu. Za prilagoditev se uporablja utežena formula, ki izraža zmeren odklon od neenakosti (podrobnejša navodila in formule za izračunavanje glej v HDR, 1999: 159-165).

Merilo razporejenosti moči po spolu (GEM) so uvedli isto leto kot GDI. Medtem ko GDI kaže širjenje osnovnih človeških virov (zdravja, izobrazbe, dohodka), ter s tem življenjske pogoje za oba spola, pa nam GEM kaže, ali imajo ženske aktivno vlogo v gospodarskem in političnem življenju. Osredotoča se na udeležbo, in sicer meri neenakost med spoloma na ključnih področjih gospodarske in politične participacije ter s tem možnosti odločanja. Tako kot prej opisana kazalca sestoji iz treh nizov sestavin:

- deleža žensk na vodstvenih (izvršilnih in menedžerskih²) in strokovnih (profesionalnih³) položajih;
- deleža žensk v parlamentu in
- deleža dohodka žensk (v %).

Prvi niz sestavin naj bi prikazoval ekonomsko aktivnost in možnost (moč) odločanja, delež žensk v parlamentu pa politično aktivnost žensk ter možnost političnega odločanja. Namen dohodkovne komponente je prikazati moč (možnost) razpolaganja z ekonomskimi viri.

Tabela 1
Mednarodna primerjava indeksov HDI, GDI in GEM

	HDI - 1997		GDI - 1997		GEM - 1997	
	Vrednost	Rang ¹	Vrednost	Rang ²	Vrednost	Rang ³
Slovenija	0.845	33	0.842	31	0.496	42
Kanada	0.932	1	0.928	1	0.742	4
Švedska	0.923	6	0.919	5	0.777	2
Avstrija	0.904	16	0.898	16	0.684	12
Italija	0.900	19	0.894	18	0.523	26
Portugalska	0.858	28	0.853	28	0.571	19
Češka	0.833	36	0.830	34	0.521	27
Madžarska	0.795	47	0.792	47	0.458	48
Hrvaška	0.773	55	0.769	50	-	-

Vir podatkov: UNHDR, 1999. Opombe:¹ med 174 državami,² med 143 državami,³ med 102 državami.

Ker neenakost po spolu obstaja v vsaki državi, sta vrednosti GDI in GEM praviloma nižji od vrednosti HDI, ne pa nujno tudi uvrstitev države (Tabela 1). Vrednosti indeksov se gibljejo med 0 in 1, pri čemer 1 pomeni ciljno razvitost. Vrednost posameznih indeksov nam torej pove, na kateri točki človekovega razvoja se neka država glede na opazovane komponente nahaja in koliko je oddaljena od popolne razvitosti. In izziv za vsako državo je najti načine, kako bi to pot čim hitreje prehodila. Vendar pa je z letom 1999 za izračunavanje indeksov za leto 1997 (indeksi se zaradi pridobivanja in usklajevanja podatkov izračunavajo za dve leti nazaj) prišlo do spremenjene metodologije izračunavanja indeksa bruto domačega proizvoda pri vseh treh indeksih, pri čemer so komplicirano Atkinsonovo formulo nadomestili z logaritmiranjem vrednosti (podrobnejše formule za izračunavanje glej v HDR, 1999: 159-165), zato primerjave brez predhodnih preračunavanj niso smiselne.

Če si podrobneje ogledamo GEM vidimo, da ima le deset držav vrednost nad 0,7 in ena sama nad 0,8 (Norveška), zato pa ima kar 66 držav vrednost GEM pod 0,5. Ko opazujemo uvrstitev Slovenije med ostalimi izbranimi državami, vidimo, da se jih je velik del uvrstilo višje od Slovenije. Vrednost za Slovenijo za leto 1997 znaša 0,486, kar nas uvršča na 42. mesto (med 102 izbranimi državami). Vrednost GEM Norveške, ki se na tej lestvici uvršča na prvo mesto, je za 0,324 višja. Ravno tako zasedajo višja mesta od Slovenije Češka, Slovaška, Poljska, Litva, Latvija, med drugimi tudi Kitajska (40.), Dominikanska republika (20.) in Kuba (21.). Kazalca, ki Sloveniji znižujeta vrednost GEM, sta deleža žensk v parlamentu in na vodstvenih in vodenih položajih,

zvišuje pa ga delež BDP na prebivalca po kupni moči, ki ga prejme ženska in je med tranzicijskimi državami najvišji (9,137 USD).

Tabela 2

**Vrednosti HDI in komponent za Slovenijo 1992, 1994, 1995 in 1997
(izračuni po novi metodologiji)**

	1992	1994	1995	1997	Sprememba v %
Pričakovana dolžina življenja ob rojstvu	0.806	0.820	0.830	0.830	+ 0.026 (3.2%)
Rang v svetu	36	35	35	34	
Bruto vpisni količnik	0.767	0.769	0.791	0.820	+ 0.053 (6.9%)
Rang v svetu	29	28	21	21	
Izobrazba	0.916	0.916	0.924	0.930	+ 0.014 (1.5%)
Rang v svetu	20	21	18	20	
BDP po kupni moči na prebivalca (v USD)	0.748	0.796	0.810	0.825	+ 0.077 (10.3%)
Rang v svetu	35	32	34	33	
HDI	0.823	0.843	0.852	0.864	+ 0.041 (5,0%)
Rang v svetu	30	30	28	28	

Vir: Poročilo o človekovem razvoju 1999, ZMAR.

Po indeksu človekovega razvoja se med tranzicijskimi državami najvišje uvrstijo Slovenija, Češka, Slovaška in Poljska, ki tako pripadajo skupini držav z visoko stopnjo človekovega razvoja, čeprav so njihove sosedbe na lestvici predvsem države Latinske Amerike in ne države Evropske Unije.

Slovenija se uvršča na 28. mesto, ob bok Grčiji, Portugalski in Koreji in se med vsemi tranzicijskimi državami uvršča najvišje. Češka in Slovaška se uvrščata na 36. in 42. mesto, tik ob Kuvajt, Argentino in Urugvaj; Poljska pa na 44. mesto, s čimer se za las obdrži med državami z visoko stopnjo človekovega razvoja (Trinidad in Tobago s 46. mestom že padeta v skupino s srednjo stopnjo razvitosti). Tranzicijske države imajo torej vrsto komparativnih prednosti na področju zdravja in izobrazbe, zato pa »trpijo« sistematične pomanjkljivosti na področju ekonomskega razvoja v primerjavi z državami zunaj te regije. Kaj nam kažejo zadnji izračuni GDI in GEM? Kakšen položaj uživajo ženske? Na katerem delu lestvice so?

Za leto 1997 so izračunane vrednosti GDI za 143 držav (kriterij izbora je razpoložljivost in primerljivost podatkov). Vrednost in rang tega kazalca nam povesta naslednje: manjša ko je razlika med HDI in GDI neke države, manjše so razlike med spoloma glede uživanja osnovnih človeških virov. Najvišje so se uvrstile Kanada, Norveška, ZDA, Avstralija in Švedska (v tem vrstnem redu), najslabše pa pet afriških držav, med katerimi je najnižje Nigerija (glej Tabelo 3). 43 držav od 143 se po GDI uvršča nižje kot po HDI, kar pomeni neenakost pri širjenju osnovnih človeških virov glede na spol. Pri 60 državah pa je situacija obrnjena, na podlagi česar moremo sklepati, da so moški in ženske v teh državah bolj enakomerno deležni posledic človekovega razvoja. Med te države se uvrščajo tudi srednje in vzhodno evropske tranzicijske države,

med njimi tudi Slovenija, kar dokazuje, da enakost po spolu ni odvisna samo od ravni dohodka.

Tabela 3
Najboljših pet in najslabših pet držav po kazalcih človekovega razvoja

Indeks	Najboljših pet	Najslabših pet
HDI	Kanada	Burundi
	Norveška	Burkina Faso
	ZDA	Etiopija
	Japonska	Nigerija
	Belgija	Sierra Leone
GDI	Kanada	Gvineja
	Norveška	Burundi
	ZDA	Burkina Faso
	Avstralija	Etiopija
	Švedska	Nigerija
GEM	Norveška	Jordan
	Švedska	Mauricius
	Danska	Togo
	Kanada	Pakistan
	Nemčija	Nigerija

Vir: HDR, 1999.

3. Tranzicijske države

Glede na prej opisana HDI in GDI Slovenija med tranzicijskimi državami že nekaj let dosega najvišje vrednosti in s tem najvišja mesta. Tako znaša po izračunih (ZMAR, 1999/2000) vrednost HDI 0,864, s čimer se uvršča na 28. mesto, z vrednostjo GDI, ki se od HDI razlikuje za 0,001, pa na 26. mesto. Vrednosti GDI in HDI sta za Slovenijo skoraj enaki, kar ni splošna značilnost drugih držav. Rezultat je posledica visoke stopnje vključenosti žensk v vse tri ravni izobraževanja, ter relativno visokega deleža dohodkov žensk v primerjavi z moškimi.

Od tranzicijskih držav je Sloveniji glede na vrednost GDI najbližje Češka (36. in 34. mesto), sledita pa ji Slovaška in Poljska (glej Tabelo 4). Med opazovanimi tranzicijskimi državami najbolj izstopa Latvija, ki se v primerjavi s HDI povzpne kar za štiri mesta. Nobenih (pozitivnih) sprememb ni opaziti le pri Hrvaški in Estoniji. Višje mesto po GDI pa zavzema tudi Rusija. Sploh so Poljska, Madžarska, Slovaška in Češka v zadnjih letih dosegle velik napredek glede svoje uvrstitve na lestvici GDI. V tranzicijskih državah Jugovzhodne Evrope je bila Albanija pred obdobjem tranzicije izredno izolirana država. Po GDI se uvršča na 80. mesto, v neposredno bližino Kitajske in Irana. Sosednji državi, Bolgarija na 56. mestu in Romunija na 59., se sicer uvrščata precej višje, a kljub temu vse tri spadajo med države s srednjo stopnjo človekovega razvoja.

Tabela 4
Primerjava indeksov HDI in GDI

Država	HDI	GDI	Razlika HDI - GDI	HDI rang	GDI rang	Razlika HDIr - GDIr
Kanada	0.932	0.928	-0.004	1	1	0
Norveška	0.927	0.927	0.000	2	2	0
ZDA	0.927	0.926	-0.001	3	3	0
Japonska	0.924	0.917	-0.007	4	8	-4
Belgija	0.923	0.918	-0.005	5	6	-1
Švedska	0.923	0.919	-0.004	6	5	1
Australija	0.922	0.921	-0.001	7	4	3
Nizozemska	0.921	0.916	-0.005	8	9	-1
Islandija	0.919	0.918	-0.001	9	7	2
Združ. Kraljestvo	0.918	0.915	-0.003	10	11	-1
Francija	0.918	0.916	-0.002	11	10	1
Švica	0.914	0.909	-0.005	12	12	0
Finska	0.913	0.908	-0.005	13	13	0
Nemčija	0.906	0.904	-0.002	14	15	-1
Danska	0.905	0.904	-0.001	15	14	1
Avstrija	0.904	0.898	-0.006	16	17	-1
Luksemburg	0.902	0.894	-0.008	17	19	-2
Nova Zelandija	0.901	0.900	-0.001	18	16	2
Italija	0.900	0.894	-0.006	19	18	1
Irski	0.900	0.892	-0.008	20	20	0
Španija	0.894	0.888	-0.006	21	21	0
Izrael	0.884	0.879	-0.005	23	23	0
Grčija	0.867	0.861	0.006	27	27	0
Slovenija	0.864	0.863	-0.001	28	26	2
Portugalska	0.858	0.853	-0.005	29	29	0
Česka	0.833	0.830	-0.003	36	34	2
Slovaška	0.813	0.811	0.002	42	39	3
Poljska	0.802	0.800	-0.002	44	40	4
Madžarska	0.795	0.792	-0.003	47	43	4

Vir: Poročilo o človekovem razvoju, 1999.

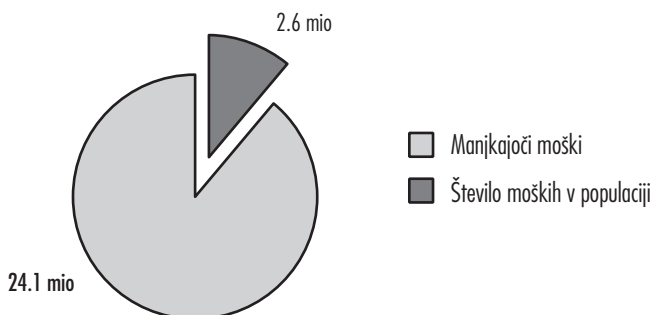

4. Pričakovana dolžina življenja

Ekonomске in družbene neenakosti povzročajo poslabšanje zdravstvenega stanja prebivalcev in prebivalk, ki se kaže predvsem v večji umrljivosti. Za vse tranzicijske države je znano, da se je s tranzicijo poslabšalo zdravstveno stanje, skrajšala pričakovana dolžina življenja in povečala umrljivost prebivalcev. Na to je le malo vplivalo poslabšanje zdravstvenih sistemov.

Pričakovana dolžina življenja moških in žensk se je v zadnjem desetletju (1985-94) v Evropski Uniji podaljšala za dve leti (od 75,32 na 77,35), v srednji in vzhodni Evropi za manj kot leto (od 70,40 na 71,28), čeprav je bila že prej za 5 let krajša, v državah bivše Sovjetske zveze se je celo skrajšala za več kot 2 leti (od 68,26 na 66,09) in je krajša od zahodnoevropske za več kot deset let. Enako kažejo podatki o splošni umrljivosti, tako za celotno prebivalstvo kot za mlajše od 65 let. Spreminjanja v umrljivosti so po različnih državah ali skupinah držav različna po obsegu in jakosti, imajo pa skupen imenovalec: slabšanje in zaostajanje za državami Evropske Unije, čeprav bi normalen razvojni trend potekal v smeri zblíževanja. Namesto tega se stanje po letu 1990 še slabša, kolikor bolj proti vzhodu gremo. Slovenija je npr. po tem letu svoj zaostanek v celotni umrljivosti poslabšala za sedem odstotnih točk, države srednje in vzhodne Evrope pa kar za 10 odstotnih točk v primerjavi z EU. Najslabše jo je odnesla Rusija, kjer se je umrljivost po letu 1990 povečala za 23%. Spremembe v Sloveniji niso bile tako izrazite. Pričakovana dolžina življenja se je namreč v drugi polovici osemdestih let podaljšala skupno za 2 leti (0,4 letno). To podaljšanje je bilo hitrejšo kot v EU, kjer se je podaljševala za približno četrtno leta letno (skupaj 1,2 leti). V tem času se je razlika med Slovenijo in EU zmanjšala s 3,0 na 2,3 leta.

V srednji in vzhodni Evropi se je pričakovana dolžina življenja za moške skrajšala v Bolgariji in Romuniji (med leti 1980 in 1995), nespremenjena pa je ostala na Poljskem in Madžarskem. Pričakovana dolžina življenja žensk se je v vseh državah tega dela Evrope podaljšala, največ v Albaniji in na Hrvaškem (za 4 leta). V baltskih državah se je pričakovana dolžina življenja moških najbolj opazno skrajšala v Litvi (za tri leta), prav tako za ženske (1 leto). Najbolj zaskrbljujoče je skrajšanje pričakovane dolžine življenja ruskih moških, ki se je v letih od 1980 do 1995 zmanjšala za 4 leta, danes pa beležimo padec že za 7 let. Pričakovana dolžina življenja ruskih moških je bila tako leta 1997 60,6 let, ruskih žensk pa 72,8 (HDR, 1999: 139). Tranzicija je na tem področju v večji meri prizadela moške. V 12 od 16 opazovanih tranzicijskih držav so tako ugotovili, da je delež moških v primerjavi z deležem žensk nizek - po definiciji je normalen delež moških 96 na 100 žensk - glede na projekcije prebivalstva je moških torej manj kot pričakovano (HDR for Europe and the CIS, 1999: 42). Zato so izračunali, koliko moških »manjka« v tem delu sveta, pri čemer so iz raziskave izvzeli Slovenijo, Češko republiko in Armenijo, kjer je na vsakih 100 žensk 94 moških (povprečje je 96).

Slika 2**Manjkajoči moški v Ukrajini, leto 1998**

Vir: *HDR for Europe and the CIS, 1999: 43.*

Število »manjkajočih« moških je torej instrument (merilo), s katerim ugotavljajo, kako je tranzicija prizadela moške in ga definirajo kot razliko med pričakovanim številom moških (glede na projekcije) in dejanskim številom moških v populaciji (HDR for Europe and the CIS, 1999: 42). V državah srednje in vzhodne Evrope tako »primanjkuje« moških na Madžarskem (220.749), v baltski regiji jih »primanjkuje« v vseh treh državah, samo v Rusiji pa jih »manjka« 5,9 milijona.

Tabela 5**Število samomorov, 1989-1993 (na 100.000 prebivalcev)**

	Moški	Ženske
Albanija	2	1
Bolgarija	25	10
Česka Rep.	28	10
Madžarska	55	18
Poljska	25	5
Slovenija	30	7

Vir: *HDR for Europe and the CIS, 1999: 43; Slovenija WHO database, 1998.*

V vseh tranzicijskih državah je poraslo število samomorov, med temi je višja moška samomorilnost (v nekaterih državah tudi 4-5 krat višja od ženske; na Poljskem, v baltskih državah in Rusiji). Ravno tako je samomorilnost moških v skoraj vseh teh državah višja od samomorilnosti moških v državah EU. Tranzicijo je namreč spremljalo povečano samouničevalno obnašanje, posebej med moškimi. Razlogi so številni in kompleksni. Upad ekonomske aktivnosti, povečanje brezposelnosti, sprememba veljavnih vrednotnih sistemov (iz solidarnosti v anarho-liberalistični model), s čimer sta se povečala neenakost in družbena dezintegracija. To je povzročilo razpad obstoječe socialne mreže, ki se kaže v apatiji in strahu pred prihodnostjo. Pomembni pa so tudi psihološki dejavniki

(pomanjkanje samoaktualizacije, slaba samopodoba, pomanjkanje občutka obvladovanja lastnega položaja).

5. Delež žensk v politiki

Eno od pričakovanih prebivalcev in prebivalk držav, ki so vstopile v tranzicijo, so bile povečane možnosti sodelovanja v javnem življenju in v sferi odločanja. V družbah, ki spoštujejo enakost, to pomeni predstavninstvo državljanov in državljanek na vseh ravneh in področjih sprejemanja zanje pomembnih odločitev. Ženske v Sloveniji so sicer res predstavljale močno, predvsem pa množično, podporo političnih odločitev iz začetka tega desetletja, a o njih nikakor ne moremo govoriti kot o političnih subjektih ali akterkah tega gibanja. Še posebej ne, če vemo, da so ženske v trenutku, ko se je nova politična moč preselila v vlado in parlament nove države, dobesedno izginile iz njiju.

Kritični delež 30% žensk v parlamentu so po podatkih Interparlamentarne unije (IPU, 2000) presegle samo v sedmih državah. Daleč največjo zastopanost žensk v parlamentu ima Švedska (42,7%), sledijo ji Danska (37,4%), Finska (33,5%), Norveška (36,4%), Nizozemska (36,0%), Islandija in Nemčija. Takšni rezultati so posledica egalitarnega modela praks glede spolov v sodobnosti (ali pa vsaj modifikacije tega modela), ki se je v skandinavskih državah začel razvijati že v šestdesetih (Švedska je npr. leta 1968 sprejela strategijo uresničevanja enakih možnosti žensk in moških). Skandinavske države so po številu prebivalcev in prebivalk majhne in etnično relativno homogene. Vse to jim omogoča uveljavljanje podobnih vrednot, med njimi tudi vrednot, ki se vežejo na enake možnosti spolov. Obenem je v teh družbah država vedno igrala pomembno vlogo in uživala relativno podporo njenih državljanov in državljanek, kar se odraža v relativni družbeni solidarnosti. To so namreč pomembni elementi za sprejemanje moškimi in ženskam prijaznih razvojnih strategij.

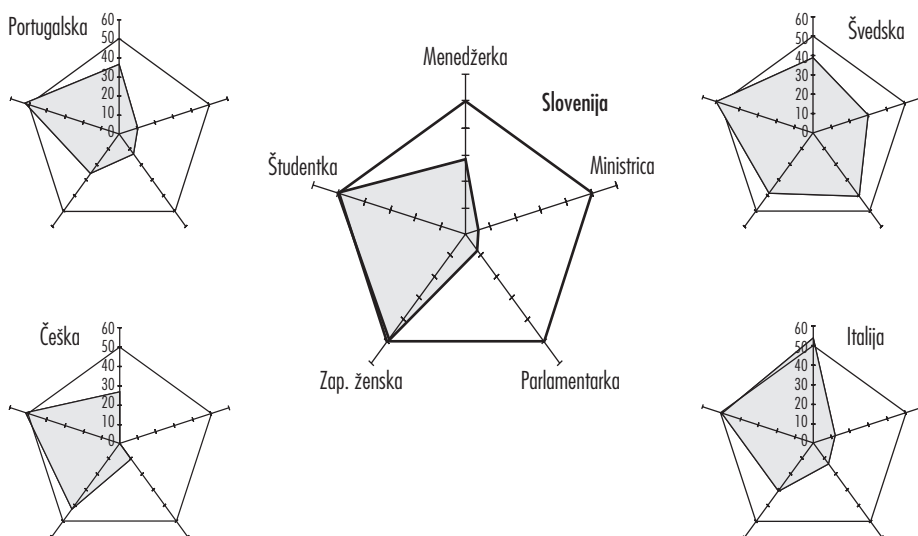
Med državami, ki so dosegle 30% delež, je tudi Mozambik, kjer ženske po zadnjih volitvah (decembra 1999), zasedajo 30% parlamentarnih sedežev, približa pa se jim na primer tudi Bosna in Hercegovina, ki je povečala delež žensk iz 2% (kar je bil najnižji delež v regiji) na 28,6%. Ženskam v BiH je uspelo doseči 30% kvoto za vse politične stranke, kar jim zagotavlja volilni zakon na nacionalni in lokalni ravni (na zadnjih lokalnih volitvah je bilo tako na odprtih listah izvoljenih 18% žensk). BiH ima tako najvišji delež parlamentark v parlamentih držav v tranziciji. Izredno povečanje deleža je posledica močne podpore žensk, ki so se po težki izkušnji vojne odločile, da bodo končno izstopile iz vloge večnih žrtev in vzele usodo v svoje roke. Med seboj so začele sodelovati ne glede na nacionalno ali versko pripadnost. Našle so podporo v nevladnih organizacijah, sindikatih in medijih. Hkrati pa so pomembno vlogo odigrale mednarodne organizacije, ki se trenutno nahajajo v BiH, da bi pomagale vzpostaviti državni aparat.

Povprečni delež žensk v parlamentu v Vzhodni Evropi in Skupnosti neodvisnih držav znaša 9,1% (v Evropskem parlamentu ženske predstavljajo 30%), Slovenke pa po parlamentarnih volitvah 1996 zasedajo 7,8% (s prehodom dveh moških parlamentarcev na drugi delovni mesti, ki sta ju zamenjali ženski, znaša ta delež sedaj

10%) parlamentarnih sedežev. Nižjo zastopanost žensk v politiki imajo med državami v tranziciji samo Rusija (7,7%), Romunija (7,3%), Makedonija (6,7%), Albanija (5,2%), Jugoslavija (5,1%) in Belorusija (4,5%).

Še večjo zapostavljenost žensk v slovenskem političnem življenju odraža število županj oziroma županov. Od leta 1994 pa do zadnjih volitev leta 1998 so županje županovale le petim od 147 slovenskih občin, v občinskih svetih pa je imela vsaka občina v povprečju po dve svetnici. Rezultati zadnjih volitev decembra 1998 podreprezentiranosti žensk v lokalnih vejah oblasti niso občutno spremenili. Nekoliko bolj razveseljiv je podatek, da devet županj vodi kar 21,2% slovenskega prebivalstva (med drugim tudi prestolnico z največjim številom prebivalstva), poleg tega pa imajo ženske na lokalni politični ravni v povprečju tudi višjo izobrazbo kot njihovi moški kolegi (PČR, 1999).

Slika 3 Udeležba žensk v javni sferi

Vir: UNHDR, 1995, 1999.

Iz podatkov je moč sklepati, da je visok delež žensk v politiki vezan predvsem na levo usmerjene in liberalne politične stranke, opazna izjema pa je npr. Španija, kjer je desna koalicija leta 1996 povečala delež žensk v parlamentu na 24%. Nizkemu številu žensk v slovenski politiki botruje cela vrsta okoliščin, od volilne geometrije do kulturne usmeritve Slovenk in Slovencev. Slovenska družba je namreč še vedno androcentrična, kar se z vzpostavljanjem kapitalizma še pogloblja. Tako je opaziti zatiranje vsakega poskusa načrtnega in sistematičnega spreminjanja političnega delovanja (npr. argument, s katerim so leta 1996 zavrnili sprejem kvot). Mehanizmi razporejanja kandidatov in kandidatke v strankah ravno tako delujejo po principih, ki ženskam niso naklonjeni.

Poslabšanje položaja žensk v politiki v Sloveniji (in tudi v ostalih tranzicijskih državah) lahko torej pripišemo obči tendenci repatriarhalizacije in oživiljenega oziroma okrepjenega antifeminizma, ki se razen v postsocialističnih državah pojavlja tudi v najbolj razvitih demokracijah, kot so npr. ZDA.

6. Vodilni in vodstveni položaji

Delež žensk na vodstvenih in vodilnih položajih je bil v tranzicijskih državah od nekdaj nizek. Nizek delež žensk na teh položajih tako še bolj nazorno kot zastopanost v političnih telesih ponazarja asimetrijo moči in vpliva glede na spol. Ti. »ekonomski voditelji« (direktorji velikih podjetij, voditelji sindikatov, poslovnih organizacij in poslovneži) namreč sodoločajo smer ekonomske politike in s tem ekonomskega razvoja, saj predstavljajo del ekonomske elite – elite moči. Ženske-direktorice velikih podjetij so v teh državah redkost. Če že, potem zasedajo pretežno mesta z manjšim strateškim vplivom in pomembnostjo.

Po podatkih svetovnega Poročila o človekovem razvoju ima 14 svetovnih držav večji delež žensk na vodilnih in vodstvenih položajih kot Slovenija, med temi daleč največ Italija (53,8%), kar bi delno lahko pripisali velikemu številu majhnih in privatnih podjetij, ki so v lasti žensk, ali pa jih vodijo ženske. Slovenijo tudi v tem kazalcu prekašajo ostale tranzicijske države, za katere so na voljo podatki. Kot se torej kaže, ženske niso enako vertikalno mobilne kot moški in zanje so stekleni stropi nižji.

7. Elementi zaposlovanja žensk in plačna vrzel v Sloveniji

Zaposlenost žensk v Sloveniji in ostalih tranzicijskih državah je že vseskozi visoka (v nobeni od teh držav, z izjemo Hrvaške in Makedonije stopnja zaposlenosti žensk ni nižja od 40%⁴). Na začetku 20. stoletja je znašal delež žensk med zaposlenimi v Sloveniji okoli 25% vseh zaposlenih, med 1. in 2. svetovno vojno okoli ene tretjine, po drugi svetovni vojni pa se je delež povečeval do 48,4% (Jogan, 1986). Visoka stopnja udeležbe žensk na trgu dela je posledica ekonomske nujnosti, kasneje pa tudi socialistične ideologije, danes pa zaposlitvi priznavamo še druge prednosti, kot so npr. zadovoljstvo, socialni stiki, ipd. Z višjo izobrazbeno ravno žensk (vpisanost žensk na tretji ravni izobraževanja je v večini tranzicijskih držav višja od moške) se je pojavila težnja po ekonomski samostojnosti in možnosti vključevanja v potrošniški način življenja. Danes je večina žensk zaposlenih s polnim delovnim časom (v Sloveniji 36-42 ur tedensko), kljub temu pa možnosti žensk in moških na trgu delovne sile v nobeni od tranzicijskih držav niso popolnoma izenačene. Horizontalna in vertikalna segregacija še vedno ostajata med ključnimi problemi, obe pa se odražata v plačnih razlikah po spolu.

Povprečna mesečna plača žensk v Evropski Uniji dosega 75% mesečnega zaslужka moškega⁵ (Eurostat, 1999). Dejstvo, da so ženske manj plačane kot moški, lahko potrdimo že s tem, da vedno izrazimo žensko plačo kot odstotek moške plače in ne obratno (razlika med tem odstotkom in 100%, kar je moška plača, je označena kot

plačna vrzel, v angleškem jeziku ‚earning gap‘). Objektivne razloge za nastalo razliko je moč iskati v značilnostih obeh populacij zaposlenih, tako žensk kot moških. Če naštejemo samo nekatere: prvič, ženske in moški ne opravljajo istih poklicev oz. enakega dela.

Tabela 6

Delovno aktivno prebivalstvo v Sloveniji po glavnih poklicnih skupinah, po spolu (struktura, v %, 2. četrletje)

Leto	1996		1997		1998		1999	
	Moški	Ženske	Moški	Ženske	Moški	Ženske	Moški	Ženske
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Zakonodajalci, visoki uradniki, managerji	7.7	3.5	6.9	3.1	7.4	3.0	7.7	4.1
Strokovnjaki	7.0	12.9	6.6	12.0	7.0	12.7	8.0	14.1
Tehniki in drugi strokovni sodelavci	13.8	16.3	12.3	12.8	12.6	12.8	14.1	13.4
Uradniki	6.3	15.7	6.3	18.1	6.3	17.8	6.1	17.0
Poklici za storitve, prodajalci	7.0	17.7	7.8	17.7	7.8	16.7	8.0	16.7
Kmetovalci, gozdarji, ribiči	9.6	8.7	11.0	11.5	11.1	11.5	9.6	10.2
Poklici za neindustrijski način dela	23.0	3.0	22.5	2.4	19.7	1.7	19.2	1.4
Upravljalci strojev in naprav	21.1	15.3	22.2	14.7	23.8	16.9	23.5	15.9
Poklici za preprosta dela	3.9	6.7	3.6	7.4	3.1	6.6	2.6	6.9
Vojaški poklici	0.4	-	0.5	-	0.4	-	0.6	-

Vir: Statistične informacije 195/96, 165/98, 219/99, 62/00.

V celotni populaciji delovno aktivnega prebivalstva je ponavadi delež zaposlenih žensk (s polnim delovnim časom), registriranih kot administrativnih delavk, veliko večji kot enak delež v moški populaciji, na drugi strani pa najdemo več fizičnih delavcev med moškimi. Ženske torej niso enakomerno prisotne v vseh dejavnostih, pač pa je njihova koncentracija na posameznih strokovnih področjih in v posameznih poklicnih panogah večja, drugod pa manjša. Tako se ženske zaposlujejo v šolstvu, socialnem skrbstvu, zdravstvu, administraciji itd. Ta dela so se hitro relativizirala in postala slabše plačana ter nižje vrednotena v primerjavi z moškimi poklici, ki so zahtevali enako stopnjo izobrazbe. Tudi v panogah in poklicih, kjer prevladuje ženska delovna sila, se na vodilna mesta razporeja večinoma moške. Kolikor bolj cenjen in ugleden je posamezen položaj, toliko manjša je verjetnost, da ga zasede ženska. Ta dejavnik, znan kot horizontalna segregacija (glede na spol), se torej kaže v prevladovanju ženske delovne sile zlasti v storitvenih dejavnostih, znotraj industrijskega sektorja pa v tobačni, tekstilni in obutveni industriji (glej Tabelo 7). Znotraj teh dejavnosti njihov delež presega 50% zaposlenih, zato jih imenujemo feminizirane dejavnosti.

Tabela 7**Delovno aktivno prebivalstvo v Sloveniji po področjih dejavnosti in po spolu, 1999/2**

Delež v skupni zaposlenosti, v %	Moski	Ženske
Kmetijske dejavnosti	53.1	46.9
Nekmetijske dejavnosti (razen storitvenih)	66.2	33.8
Rudarstvo	100.0	0.0
Predelovalne dejavnosti	60.8	39.2
Oskrba z elektriko, plinom in vodo	85.7	14.3
Gradbeništvo	91.1	8.9
Storitvene dejavnosti	45.0	55.0
Trgovina, popravila motornih vozil	48.6	51.4
Gostinstvo	42.4	57.6
Promet, skladiščenje, zveze	79.2	20.8
Finančno posredništvo	25.0	75.0
Poslovanje z nepremičninami	51.0	49.0
Dejavnost javne uprave	51.0	49.0
Izobraževanje	23.3	76.7
Zdravstvo in socialna varnost	20.0	80.0
Druge javne, skupne in osebne storitve	47.2	52.8

Vir: Statistične informacije 62/2000.

Dalje, prihaja do razlik, ki so povezane z dolžino skupne delovne dobe, ki je spolno neenaka. Tretji razlog za razlike v plačah med moškimi in ženskami najdemo v stopnji izobrazbe. Povprečna izobrazbena struktura žensk je nižja od izobrazbe moških. Razlogi so krajše formalno in splošno izobraževanje, po drugi strani pa manjše usposabljanje na samem delovnem mestu. Vsi ti dejavniki nujno pogojujejo manjšo plačo za opravljeno delo. V Tabeli 8 je tako razvidna raven strokovne usposobljenosti zaposlenih v Sloveniji.

Delež zaposlenih žensk v populaciji delovno aktivnih je v Sloveniji relativno visok, saj je leta 1991 znašal 47,0% in se je v obdobju sedmih let rahlo povečal (v EU znaša delež žensk v skupni zaposlenosti 41,9%).⁶ Dejstvo pa je, da med zaposlenimi najdemo manj žensk z visokošolsko, magistrsko ali doktorsko izobrazbo kot med moškimi, zato pa ženske prevladujejo med zaposlenimi s srednjo stopnjo izobrazbe. S pomočjo vseh naštetih dejavnikov pa lahko razložimo le del razlik v plačah med spoloma, medtem ko največji del razlik ostaja nepojasnjen.⁷

Tabela 8**Deleži in razlike zaposlenih moških in žensk (v %) po posameznih izobrazbenih razredih**

Leto	1991			1993			1998		
	Moški (%)	Ženske (%)	Razlika Ž - M	Moški (%)	Ženske (%)	Razlika Ž - M	Moški (%)	Ženske (%)	Razlika Ž - M
NKV	3.83	5.12	1.30	4.18	5.34	1.17	5.60	5.97	0.37
PKV	5.37	5.96	0.58	4.56	5.36	0.81	3.38	3.56	0.18
KV	21.23	11.27	-9.97	19.87	11.53	-8.34	19.50	10.52	-8.98
VKV	3.05	0.63	-2.43	2.37	0.58	-1.78	0.38	0.65	0.26
Nizja	0.52	1.06	0.54	0.52	0.96	0.44	1.23	0.37	-0.86
Srednja	9.20	14.07	4.87	9.89	14.90	5.01	11.35	15.61	4.26
Visja	3.99	5.26	1.27	4.05	5.66	1.61	4.23	5.99	1.75
Visoka	5.33	3.50	-1.83	5.66	3.95	-1.72	6.03	5.02	-1.01
Magistri	0.24	0.12	-0.12	0.27	0.14	-0.12	0.23	0.15	-0.07
Doktorji	0.20	0.05	-0.15	0.19	0.04	-0.15	0.19	0.05	-0.14
Skupaj	52.96	47.04	-5.93	51.54	48.46	-3.09	52.12	47.88	-4.24

Vir: Statistične informacije št. 173/93, 174/95, 339/99, Rezultati raziskovanj št. 691/97, 693/97.

Tabela 9**Povprečna mesečna bruto plača ženske kot odstotek moške**

	Razmerje Ž/M '91	Razmerje Ž/M '93	Razmerje Ž/M '98
NKV	84.3	82.8	79.8
PKV	88.5	87.0	85.7
KV	86.3	84.4	81.0
Nizja	87.9	85.4	89.3
VKV	97.4	96.3	93.6
Srednja	90.7	89.4	88.1
Visja	89.8	87.8	89.9
Visoka-ostali	86.5	84.4	87.3
Magistri	88.8	95.9	86.8
Doktorji	86.8	84.8	82.1
Skupaj	88.7	86.5	88.7

Vir: Statistične informacije št. 173/93, 174/95, 339/99, lastni preračuni.

Ker smo želeli ugotoviti, ali obstajajo razlike v plačah med moškimi in ženskami oziroma, kakšne te razlike dejansko so, in ali je prišlo zaradi tranzicije in transformacije ekonomije do kakšnih sprememb v razlikah v plačilu glede na spol, smo opravili analizo, v kateri smo zajeli obdobje od leta 1991 do 1998/99. Skušali smo ugotoviti vpliv prehoda iz netržnega v tržno gospodarstvo na samo distribucijo plač moških in žensk. V analizi

smo uporabili različne vire. Za Slovenijo smo podatke zajemali iz Statističnih informacij in Statističnega letopisa SURS-a, za mednarodne primerjave pa smo uporabljali podatke Eurostata.

Če primerjamo bruto plače zaposlenih oseb v podjetjih in drugih organizacijah po stopnji strokovne usposobljenosti (Tabela 9), opazimo, da so se razlike v prejetih plačah med moškimi in ženskami v obdobju 91-93 poglobile v povprečju za 2,2 odstotne točke. V tem času je svoj položaj v primerjavi z moškimi uspelo izboljšati le ženskam z magistrsko izobrazbo. Leta 1998 pa se je položaj zaposlenih žensk izboljšal, saj so se s prejeto plačo v višini 88,7% moške plače vrnile v položaj iz leta 1991. Takrat je ženska v povprečju prejela 11,3% manjšo plačo od zaposlenega moškega, 1993 pa 13,5%. V celotnem obdobju 91-98 so svoj položaj izboljšale zaposlene z nižjo in višjo-visoko izobrazbo. Če te podatke primerjamo s podatki razvitih evropskih držav, dobimo naslednjo sliko:

Tabela 10

Bruto plača ženske kot delež (v %) moške plače

	SLO ⁸	B	DK	D	EL	E	F	I	L	NL	A	P	FIN	S	UK
%	86.5	83.2	88.1	76.9	68.0	74.0	76.6	76.5	83.9	70.3	73.6	71.7	71.6	87.0	73.7

Vir: Eurostat 1999, SURS 1999.

Tabela 10 kaže, da so razmere v drugih državah (najhuje je v Grčiji, kjer ženske za svoje delo dobijo le 68% moške plače) slabše. Tudi ko smo slovenske plače žensk in moških razvrstili po decilih in nato opazovali razmerja med povprečnimi plačami žensk in moških sumarno po decilih,⁹ se rezultati niso bistveno spremenili. Tako, denimo, so ženske v letu 1991 prejemale 88,7 odstotkov povprečne plače moškega, čez pet let pa se je delež zmanjšal še za dve odstotni točki v škodo žensk (Tabela 11). Ko smo dodatno analizirali stanje v letu 1998, smo ugotovili, da so se razlike v plačah zmanjšale. Pri tem je treba opozoriti na podatek, da so razlike med ženskami v zadnjih, višjih decilih (z višjimi plačami) v primerjavi z moškimi manjše (to nam kaže dejstvo, da se kljub temu, da se podatki kumulativno seštevajo po decilih, razmerje med moško in žensko plačo povečuje).

Ženske so tako v letu 1998 v povprečju (seštevek mase bruto plač po spolu delimo s številom zaposlenih po spolu) zaslužile 88,7% moških plač in se tako vrnile v položaj, v katerem so se nahajale leta 1991. Na tej točki lahko sklepamo le, da tranzicija ni bistveno vplivala na spremembo v razlikah v plačilu glede na spol, saj se le-ta v opazovanem obdobju ni povečala.

Tabela 11**Razmerja med plačami moških in žensk sumarno po decilih za leta 1991, 1996 in 1998**

Decili	Razmerje 1991 (v %)	Razmerje 1996 (v %)	Razmerje 1998 (v %)
1	83.5	81.4	81.8
2	83.4	80.7	80.7
3	82.7	80.6	80.9
4	83.7	80.9	80.9
5	84.5	85.1	86.2
6	89.7	90.1	90.5
7	91.2	89.8	90.0
8	91.1	90.5	91.2
9	90.5	87.9	89.1
10	88.7	86.7	88.7

Vir: Statistične informacije št. 173/93, 174/95, 339/99, RR 691/97, 693/97, lastni preračuni.

Tabela 12**Mera koncentracije po spolu**

Mera koncentracije/ Leto	1991	1993	1996	1998
Moški	0.1728	0.1969	0.2176	0.2476
Ženske	0.1741	0.1944	0.2125	0.2517

Vir: Statistične inf. 173/93, 174/95, 37/98, 339/99, RR 691/97, 693/97, 706/98, lastni preračuni.

Izračun mere koncentracije¹⁰ (Tabela 12) po vrsti spola za posamezna obdobja kaže na prisotnost neenakosti v porazdelitvi plač. Po izračunih sodeč lahko trdimo, da je bila razlika v plačilu glede na spol v Sloveniji vse do leta 1998 praktično enaka, saj razlika na tretjem decimalnem mestu ne pomeni veliko. A naraščanje mere koncentracije je opazno. Glede na vrednosti v zadnjih letih sklepamo, da so bile razlike v plačilu v letu 1998 višje med zaposlenimi ženskami kot med zaposlenimi moškimi. V ostalih primerjanih evropskih državah podobnega trenda ni opaziti.

Tabela 13**Ginijevi koeficienti – primerjava z drugimi državami**

	SLO ¹¹	B	DK	EL ¹²	E	F ¹³	I	L	S	UK
Moški	0.2176	0.2143	0.2230	0.2560	0.2985	0.3297	0.2423	0.2370	0.1735	0.3134
Ženske	0.2125	0.1878	0.1726	0.1776	0.2715	0.2623	0.1783	0.2332	0.1249	0.2697

Vir: *Statistics in Focus, 1999; SURS, lastni preračuni.*

Na osnovi vrednosti izračunanih mer koncentracije lahko za te države EU sklepamo, da je distribucija plač med moškimi manj izenačena kot med ženskami. To pomeni, da

so razponi plač v moški populaciji (obstaja več tistih moških z ekstremno visokimi plačami) večji kot v ženski. Kako torej pojasniti drugačne razmere v Sloveniji? Če opazujemo strukturo zaposlenih po poklicih (glej Tabelo 6), vidimo, da se je delež žensk tako med zakonodajalci, visokimi uradniki in managerji, kot med poklici za preprosta dela, povečal. Na eni strani se torej vse več žensk poskuša uveljaviti v najbolj plačanih in uglednih poklicih, na drugi strani pa se večja delež nizko kvalificiranih žensk. Obe tendenci preprosto povečujeta razlike med ženskami. S tem se spreminja distribucija zaposlenih in posledično neenakost v plačah znotraj skupine zaposlenih žensk.

Na podlagi analize zaključujemo, da so v Sloveniji, čeprav v manjši meri kot v državah EU, tudi opazne razlike v plačilu glede na spol. Le te se sicer, izhajajoč iz razpoložljivih podatkov, umirjajo. Razlika med plačo, ki jo v povprečju dobita ženska in moški za svoje delo, znaša 11,3%. Ženske za svoje delo prejemajo manjše plačilo v vseh tranzicijskih in razvitih državah, zato bodo potrebne podrobnejše analize, ki bodo pokazale, zakaj razlike, ko odstranimo vpliv ti.objektivnih dejavnikov (segregacije delovnih mest, stopnje izobrazbe...), ostajajo. Doslej sta bila opravljena le dva poskusa podrobnejše analize, v katerih so raziskovalci/ke poskušali/e razložiti ostanek razlike: ena v okviru švedskega ministrstva in druga v okviru Društva za vrednotenje dela v Sloveniji. Medtem ko tovrstna švedska raziskava ni bila prevedena, pa izsledki Društva za vrednotenje dela zaradi (ne)razpoložljivosti vseh potrebnih statističnih podatkov niso poglobljeni. Pokažejo sicer, da se največje razlike v plačilu med spoloma pojavljajo v postavki stimulacije in druge bonitete, kjer moški prejemajo višji znesek (ti zneski so majhni), zaradi omejenosti pa se ne spuščajo v podrobnosti teh razlik.

V vseh tranzicijskih državah ženske ne prejemajo le nižjih plač, temveč se soočajo tudi s kršitvami zakonov in pravnih predpisov (kot so razne uporabe določil v pogodbah o delu). Tako npr. ženske v Kirgistanu kljub zakonski prepovedi opravljajo nočno delo, pri svojem delu uporabljajo orodje, ki ne ustreza varnostnim predpisom in so izpostavljene težkim fizičnim naporom (HDR, 1995).

Raziskava nekaterih industrijskih držav od leta 1960 do leta 1990 je pokazala, da največ neplačanega dela opravijo ženske v Vzhodni Evropi: Bolgariji, Češki, Vzhodni Nemčiji, Madžarski, Poljski in v državah bivše Jugoslavije. Tako npr. bolgarske ženske delajo tedensko v povprečju 59 ur, Moldavčanke pa 73,5 ur (HDR, 1995). Ženske v tej državi predstavljajo večino delovne sile, zato nosijo (tako kot v ostalih tranzicijskih državah) trojno breme:

- breme plačanega dela;
- breme zaposlitve s skrajšanim delovnim časom zunaj rednega delovnega časa in
- breme neplačanega dela.

Moški v tej državi porabijo za gospodinjska opravila tedensko 11 ur. Delovni teden kirgistskih žensk traja 76,3 ure, moških pa 59,4 ure. Za Slovenijo po podatkih raziskave Kvaliteta življenja iz leta 1994 ugotavljamo, da ženske porabijo v povprečju za gospodinjska dela 25,8 ur (moški 7), za nego otrok pa 27,3 ur (moški 17,9). To pomeni, da se delovni teden ženski podaljša za dodatnih 42 ur, delovni čas zaposlene ženske - matere pa znaša okrog 84 ur na teden.

Kljub visoki stopnji zaposlenosti žensk ostaja čas, namenjen gospodinjskim opravilom, neenakomerno porazdeljen po spolu in povečanemu številu žensk v javni sferi ne sledi enakovredna udeležba moških v zasebni sferi. Kljub relativno enakomerni plačani obremenitvi pa številne študije kažejo, da so ženske v primerjavi z moškimi bolj podvržene revščini, ki pa se skriva znotraj gospodinjstva pod predpostavko, da se dohodek enakomerno porazdeljuje med člani le-tega. K temu pripomore tudi nepriznana gospodinjsko delo, ki ga v večini opravljajo ženske. Nepriznavanje tega dela pa vpliva na družbeni status žensk in na njihove možnosti v javni sferi. In kot je na začetku 20. stoletja dejal A.C. Pigou: »Če bi se ženska, ki je kot gospodinja zaposlena pri samskem moškem, poročila z njim, bi se nacionalni dohodek zmanjšal, saj bi se njeno prej plačano delo izvajalo brezplačno« (UNHDP, 1995: 87).

8. Sklep

V nobeni družbi ženske ne uživajo enakih možnosti kot moški. Ta neenak status ohranja močne razlike med tem, koliko ženske prispevajo k človeškemu razvoju, in tem, koliko imajo same od tega. Razvoj v sodobnem svetu postaja vse bolj odvisen od človeškega faktorja. Pri tem postaja vedno bolj pomembno vprašanje kakovosti življenja, ki pa je več kot le materialni standard ljudi. Vključuje namreč tudi znanje, zdravje, zaposlenost, odpravljanje materialne, socialne in kulturne revščine, človekove pravice ipd. Tako se mora ves koncept razvoja osredotočiti na širše področje in ustvarjanje okolja, ki bo ljudem obeh spolov omogočalo dolgo in zdravo življenje, širše možnosti izbire, sproščanje potenciala ljudi in njihovo aktivno vključevanje v razvoj.

OPOMBE

1. Nobelov nagradjenec, zaradi katerega je indeks in z njim celotni koncept človekovega razvoja postal še posebno zanimiv tudi za medije.
2. Ti poklici so izbrani zato, ker naj bi bili blizu odločanja.
3. Ti naj bi bili bližje oblikovanju poslovne kariere žensk.
4. V Evropski uniji so ženske npr. v letu 1997 predstavljale 42% vseh zaposlenih.
5. V letu 1995.
6. Deleži zaposlenih žensk v skupni zaposlenosti v nekaterih državah EU: Avstrija 43,6%, Belgija 42,7%, Grčija 36,7%, Irska 39,0%, Italija 36,1%, Nemčija 42,9%, Portugalska 45,0%, Španija 35,2%, (Eurostat, 1999).
7. Obstaja še vrsta neraziskanih dejavnikov (vpliv bonitet, izrabe različnih oblik dopustov, itd.), vendar raziskave, ki bi to dokazala, še ni.
8. Za Slovenijo je podatek iz SURS-a, zajeta je povprečna bruto mesečna plača, leto 1993. Za ostale države EU je opazovano leto 1995, urna postavka zaposlenih s polnim delovnim časom, brez bonitet.
9. Sprva torej primerjamo povprečne plače deset odstotkov najmanj plačanih zaposlenih žensk in moških, nato prvih dvajset odstotkov skupaj, v tretji vrstici tabel prvih trideset odstotkov skupaj - v zadnji vrstici Tabele 10 tako pridemo kumulativno do povprečne moške in ženske plače.

10. Ginijev koeficient oz. mera koncentracije meri stopnjo neenakosti v porazdelitvi dohodkov (v našem primeru bruto plač) in dosega vrednosti med 0 (popolna enakost) in 1 (popolna neenakost).
11. Leto 1996.
12. Rezultati industrije.
13. Za Francijo je vzeto leto 1994, za vse ostale EU države leto 1995.

LITERATURA IN OSTALI VIRI

- Eurostat Yearbook 1998/99, 1999.* Eurostat, Luksemburg.
- Health for All – WHO Statistical Database, 1999.* Copenhagen.
- Human Development Report, 1990.* UNDP, Oxford University Press, New York.
- Human Development Report, 1995.* UNDP, Oxford University Press, New York.
- Human Development Report, 1997.* UNDP, Oxford University Press, New York.
- Human Development under Transition for Europe and the CIS, 1997.* Regional Bureau for Europe and the CIS, Bratislava.
- Human Development Report – Kazakhstan, 1998.* UNDP, Almaty.
- Human Development under Transition, 1998.* Summaries of the 1997 National Human Development Reports for Europe and the CIS. Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP.
- Human Development Report – Russian Federation, 1998.* UNDP, Moscow.
- Human Development Report – Turkey, 1998.* UNDP, Ankara.
- Human Development Report – Uzbekistan, 1998.* UNDP, CER, Tashkent.
- Human Development Report, 1999.* UNDP, Oxford University Press, New York.
- Human Development Report for Europe and the CIS, 1999.* UNDP, Oxford University Press, New York.
- Women in Parliaments: World Classification, 2000.* Inter - Parliamentary Union, <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, stanje 23. april.
- Jogan, M., Fischer, J., Končar, P., Košak, M., Renner, K., Boh, K. in Milošević, V., 1986. Ženske in diskriminacija. Delavska enotnost, Ljubljana.
- Kaufman, B. E., 1986. *The Economic of Labour Markets and Labour Relations.* Georgia State University, The Dryden Press, Georgia.
- National Human Development Report – Kyrgyzstan, 1998.* UNDP, Bishkek.
- Notburga, O., Wagner, G. G., 1997. *Income Inequality and Poverty in Eastern and Western Europe.* Physica - Verlag, Heidelberg.
- Poročilo o človekovem razvoju, 1998.* UNDP, UMAR, Ljubljana.
- Poročilo o človekovem razvoju, 1999.* ZMAR/UNDP, Ljubljana.
- Statistics in Focus, 1999.* Theme 3-6/1999. Eurostat, Luksemburg.
- Statistične informacije, 1993, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000.* SURS, Ljubljana.
- World Development Indicators, 1998.* The World Bank, Washington.